

UDK: 341(091)
Bibliid 0543-3657, 62 (2011)
God. LXII, br. 1141, str. 61-78
Pregledni članak
Primljen: 12. decembar 2010.

Ratomir MILIKIĆ¹

Šest decenija od Haškog kongresa: velika očekivanja i nepotpuna ostvarenja – jugoslovenski doprinos

SAŽETAK

Rad nastoji da posle šezdeset i tri godine od održavanja kongresa u Hagu, koji je bio kamen temeljac Evrope kakvu danas znamo, objasni kako su kanalisane ideje o evropskom jedinstvu, ali i da pojasni jugoslovensko učešće na tom skupu. Predstavnici Jugoslavije, odnosno jugoslovenske emigracije, vrlo su aktivno učestvovali i pokušali da skrenu pažnju ostalih delegata na težak položaj naroda iza gvozdene zavese. Članak se bavi i samim radom Haškog kongresa, ispoljenim idejama, kao i onim što je proisteklo iz njegovog rada, pre svega Savetom Evrope.

Ključne reči: Haški kongres, jugoslovenska emigracija, Evropa, federalizam, Hladni rat, Savet Evrope

„Svakodnevn život u košmaru samo povećava našu želju da pobegnemo i prepustimo se uživanju u lepim snovima. Što je sumornija sadašnjica, to je snažnija naša vera u svetlu budućnost. Upravo je to snažno osećanje nacija od rata naovamo podstaklo razvoj mnogobrojnih evropskih federalističkih pokreta i iniciralo održavanje Haškog kongresa. Zaista je velika sreća to što će g. Vinston Čerčil,² čija istaknuta

¹ Dr Ratomir Milikić, naučni saradnik, Institut za savremenu istoriju u Beogradu, e-mail: rasamilikic@gmail.com.

² Čerčil je neprestano imao na umu ono što su, po mišljenju mnogih, bile katastrofalne posledice evropskog poretka koji je uspostavljen Versajskim ugovorom (jun 1919. godine), kao i Sen Žermenom i Trijanonom (Austrija 1919 – Mađarska, jun 1920. godine). Sećao se Klemansoovog (Clemenceau) nacionalističkog mira i poniženja iz vagona, što je, u kombinaciji s pacifizmom Vudroa Vilsona (Woodrow Wilson), bilo jedno od najgorih rešenja koja su se mogla zamisliti, budući da je jedva jednu generaciju posle toga Evropa iznova bila gurnuta u novi svetski rat. Tako je 19. septembra 1946. godine na Univerzitetu u

ličnost ima dominantan položaj u celoj našoj eri, još jednom podržati vekovnu i plemenitu ideju sjedinjenih evropskih država. Ne može se naći bolji zagovornik plemenitije ideje.” Ovako je u svom izdanju za 9–10. maj 1948. godine, francuski list *Le Monde* opisao značaj Evropskog kongresa održanog u Hagu, posvećujući pažnju pitanjima o kojima je na tom skupu vođena debata. Egzaltirani ton obično uzdržanog pariskog dnevnika ukazuje na to šta je značio Haški kongres za savremenike i pred kakvim su se dilemama našli učesnici skupa.

Izveštač *Le Monde* nastavlja u ushićenom tonu, uvodeći jedan sasvim novi i za ratom unesrećenu i ogorčenu javnost neočekivani element u priču o preporodu Evrope:

„Njegovo uvodno izlaganje na tragu je njegovih govora iz Fultona i Ciriha, gde je bivši premijer pozvao Evropu da se ujedini protiv ruskog zla, da bi docnije apelovao na Francusku da Nemačku ponovo vrati u evropsko okrilje. Juče je g. Čerčil bio oprezniji i u manjoj meri kategoričan, podjednako prema SSSR-u koliko i prema Francuskoj. Odustao je od svog uobičajenog krstaškog pohoda protiv komunizma. Umesto da ohrabruje francusko–nemačko pomirenje, govorio je o potrebi da zemlje-pobednice „uzmu Nemačku za ruku“ i rade na obnovi njene prirode.³

Ta sugestija g. Čerčila uistinu je veoma odvažna. On je zauzeo stav u korist stvaranja jedne evropske skupštine koja bi, već od danas, mogla da učini da se glas Evrope stvarno čuje. On je oživeo pojam buduće „svetske vlade“, koju bi, kako je rekao, trebalo da štite „tri vojske mira“: Savet Evrope sa Velikom Britanijom i Komonveltom, zapadna hemisfera i ogromni Sovjetski Savez. (...) Kratkoročno gledano, njegovi predlozi su čvrsto utemeljeni u stvarnosti.”

Konačno obrazloženje svrhe i cilja Haškog kongresa. Njegova strateška važnost očigledno nadilazi potrebe trenutka, a planovi postoje kako za kraći, tako i za duži rok. U istom broju *Le Monde* moglo se i pročitati da Haški kongres nema za cilj da osujeti napore državnika koji, uz mnogobrojne teškoće, rade na uspostavljanju tešnje saradnje među zapadnim zemljama:

„Zaista, Haški kongres mora podržati sve te napore... Veoma je oprezno pomenuto ograničenje suvereniteta koje će države neminovno morati da prihvate u budućoj federaciji, makar ta federacija bila privremeno svedena samo na Zapadnu

---

Cirihu Vinston Čerčil, koji je 5. marta iste godine već govorio u Fultonu, osudivši sovjetsku „gvozdenu zavesu“, privukao ogromnu pažnju javnosti kada je održao svoj čuveni govor koji se danas pominje u svim antologijama tekstova o evropskom jedinstvu: „Moramo izgraditi jednu vrstu sjedinjenih evropskih država (...) Sada ću reći nešto što će vas zapanjiti. Prvi korak ka ponovnom uspostavljanju evropske porodice mora biti partnerstvo između Francuske i Nemačke. Samo na taj način Francuska može obnoviti svoje moralno i kulturno vođstvo u Evropi (...) Kako bi se to uradilo mora kao preduslov postojati akt istinske vere. (Međutim), moram vam izneti i jedno upozorenje. Može se dogoditi da za to ima jako malo vremena. (...) Ako nameravamo da uspostavimo sjedinjene evropske države, ili kakvo ćemo god ime dati toj tvorevini, moramo da počnemo da delamo sada. Ako na samom početku sve evropske države nisu voljne ili kadre da stupe u Uniju, ipak moramo nastojati da okupimo i povežemo one koje su voljne i one koje su kadre da to učine. Zato sada kažem: neka se Evropa uzdigne!”

³ *Le Monde*, 9-10 May 1948.

Evropu. Ipak, nisu li izvesna zapažanja izrečena na Kongresu sadržala implicitne kritike na račun rezervi koje je nedavno izrekao g. Ernest Bevin? Nemojmo zaboraviti da su učesnici odgovorili na pokušaje pripadnika Laburističke partije da bojkotuju Kongres i da je pozvao ostale evropske socijaliste da se pridruže njihovoj borbi, time što je proglasio da svi moraju raditi zajedno kako bi se izborili za ujedinjenu Evropu i da političke stranke treba na tom planu da se nadmeću jedna sa drugom samo u pogledu stepena oduševljenja zajedničkim ciljem.

G. Ramadje (Ramadier)⁴ takođe je izrazio izvesnu dozu opreza kada je zatražio od učesnika Kongresa, onako kao što je to učinio i g. Čerčil, da podrže vlade, umesto da pokušaju da podstaknu neku vrstu „federalističke revolucije“. Ipak, nije moguće negirati da su njihove mudre i smotrene reči u izvesnoj meri iritirale idealistički nastrojene federaliste, „turdokorne“ borce kao što grof Kudenov-Kalergi (Coudenhove-Kalergi)⁵ i dr Brugmans.⁶

Već na početku ispoljile su se suštinske razlike u vizijama učesnika i delegati Kongresa podelili su se na dve grupe: jednu koja je podržavala Čerčilov poziv za konsolidaciju Evrope pre njene federalizacije u doglednoj, mada ne sasvim neposrednoj, budućnosti, i drugu koja je podržavala poziv na to da se bez odlaganja, smesta uspostavi potpuna federacija; za tu ideju zalaže se Holanđanin Brugmans. Poneseni Brugmansov govor u korist evropske veledržave koja bi nadišla sve nacionalne suverenitete dočekan je podjednako snažnim aplauzom koliko i govor Vinstona Čerčila. „Te unutrašnje podele među učesnicima Haškog kongresa teško da će olakšati rad komisije kojoj je povereno u zadatak da izradi nacrt rezolucija koje treba da budu usvojene na političkom, ekonomskom i kulturnom planu“, zapaža Le Monde.

„Moramo se, međutim, nadati da će biti moguće pomirenje između ljudi koji su već vršili vlast u svojim zemljama i doktrinarnih intelektualaca, sklonih da se u svojim analizama ne osvrću mnogo na realnost. Mudrost, kako izgleda, nalaže pristup koji bi se odvijao korak po korak, odnosno, mudrost nalaže da se strpljivo, ciglu po ciglu, gradi nešto što se zapravo može graditi samo u onim delovima našeg kontinenta gde sovjetski veto nema nikakvu snagu.“

Na kraju, skoro ritualni pokušaj obraćanja ideološkom protivniku, tek da ne izgleda kako se s treskom zatvaraju vrata dojučerašnjem antihitlerovskom savezniku, odnosno da se unapred sa sebe skine odgovornost zbog propasti ratnog savezništva i njegovog pretvaranja u ljuto i nepomirljivo poratno suparništvo:

„Juče su upućeni i pozivi Sovjetskom Savezu i narodnim demokratijama. Podrazumeva se da će njihovi vođi odbaciti te pozive i da prethodno neće ni

⁴ Socijalista, bivši predsednik vlade četvrte Francuske republike 1947. godine.

⁵ Austrijski pisac, filozof i novinar. Potomak stare plemićke loze koja baštini tradiciju iz doba Vizantijskog carstva i Mletačke republike, a po majci potomak japanskih samuraja. Međuratni borac za ujedinjenu Evropu, zagovornik političke podele sveta na pet planetarnih zona i ideologije koja bi predstavljala kombinaciju socijalizma i liberalnog individualizma.

⁶ Hendrik Brugmans, osnivač i prvi predsednik Unije evropskih federalista, jedan od najistaknutijih vođa Evropskog pokreta i prvi rektor Evropskog koledža u Brižu 1950-1972. godine.

konsultovati svoje građane. Sovjetska propaganda od juče žestoko kritikuje ono što naziva „reakcionarnim“ planom za ujedinjenje Evrope, tvrdeći da taj plan ima za cilj formiranje vojnog bloka usmerenog protiv Sovjetskog Saveza i novih istočnoevropskih demokratija. U suštini, to nije ništa drugo do ponavljanje dobro poznate mantrе koja je već izgovorena i nebrojeno puta ponovljena na račun Trumanove spoljopolitičke vizije.”⁷

Ideje i pripreme za Haški kongres

Ideja nekakvog evropskog saveza, odnosno „ujedinjene Evrope“, bila je prisutna odmah po završetku Drugog svetskog rata. Liberalno orijentisani belgijski hrišćanski socijalista Pol Gijom van Zeland,⁸ bivši predsednik belgijske vlade, osnovao je Nezavisnu ligu za ekonomsku saradnju već u martu 1946. godine; ona je docnije prerasla u „Evropsku ligu za ekonomsku saradnju“ i, kako se ispostavilo, bila je veoma uticajna u industrijskoj sferi i među glavnim subjektima odlučivanja u ekonomskoj oblasti.⁹

Dakle, u vreme kada je Čerčil držao svoj ciriški govor, federalistički aktivisti su održavali sastanak u Hertenshtajnu, želeći da formiraju Uniju evropskih federalista, koja će zvanično biti osnovana u Parizu u decembru 1946. godine i čiji će prvi međunarodni kongres biti održan u avgustu 1947. godine.

Zagovornici ideje jedinstvene Evrope nastavili su da se pojavljuju u javnosti tokom cele 1947. godine; osnovan je Socijalistički pokret za sjedinjene evropske države (MEUSE) u Londonu, a potom i u Montruzu u blizini Pariza.

Evropski demohrišćani su, sa svoje strane, osnovali sopstvenu pro-evropsku organizaciju u junu 1947. godine i nazvali je „Nove međunarodne ekipe“, a iste godine je i u Londonu, pod Čerčilovim predsedavanjem, osnovan Pokret za ujedinjenu Evropu.

Haški kongres pominje i Volter Laker, u svojoj međašnoj *Istoriji Evrope 1945–1992*: „Zajedničke ekonomske i vojne mere koje su preduzete četrdesetih godina (u Evropi, primedba autora) bile su na strogo *ad hoc* osnovi, namenjene rešavanju neposredne opasnosti i problema. Međutim, tim koracima nisu bili zadovoljni zagovornici političkog jedinstva, koji su u Hagu, maja 1948. godine, odlučili da u Strazburu ustanove stalnu evropsku skupštinu – Savet Evrope. Ovo strogo nezvanično telo od 130 članova imalo je samo savetodavnu ulogu, bavilo se uglavnom ljudskim pravima i kulturnim odnosima bez ovlašćenja da nameće svoje odluke.“¹⁰

⁷ Le Monde, 9-10 May 1948.

⁸ Paul Guillaume van Zeland, međuratni predsednik vlade Kraljevine Belgije, ministar spoljnih poslova 1949–1954. godine. Jedan od vođa katoličke stranke u Belgiji. Osnovao je 1946. godine Evropsku ligu za ekonomsku saradnju. Nakon osnivanja NATO, bio predstavnik Belgije u toj organizaciji.

⁹ Bruno Haller, *An Assembly for Europe – The Council of Europe's Parliamentary Assembly 1949–1989*, Strasbourg 2007, p. 21.

¹⁰ Volter Laker, *Istorija Evrope 1945–1992*, Beograd, 1999, str. 160.

Ljudi koji su živeli u tom periodu bili su svedoci pojave čitavog niza ideja čiji je osnovni cilj bio da se organizaciono osnaži „Međunarodni komitet pokreta za evropsko jedinstvo“. Dankan Sandis¹¹ postao je predsednik tog međunarodnog komiteta 1947. godine i njegov glavni zadatak bila je organizacija budućeg „Evropskog kongresa“. Jedini koji je odbio da učestvuje bio je MEUSE, iako to nije sprečilo mnoge istaknute socijaliste da prisustvuju Haškom kongresu.

Tako je krajem 1947. godine postavljena scena za ulazak u novu evropsku avanturu. Sem toga, sada je bio sazreo trenutak za uobličavanje ideje o jedinstvenoj Evropi. Francuska i britanska vlada su 4. marta potpisale Sporazum o savezništvu u Denkerku,¹² dok je američki državni sekretar, general Džordž Maršal na Harvardu 5. juna 1947. godine održao govor u kome je evropskim zemljama ponudio novi plan ekonomske pomoći koja je trebalo da odigra odlučujuću ulogu u sprečavanju potonuća Evrope u provaliju „ekonomskog, socijalnog i političkog pogoršanja“.¹³ Bio je to govor koji će, u najdoslovnijem smislu, obeležiti epohu.

Čim je doneta odluka o sazivanju Kongresa, u proleće 1948. godine, Međunarodni komitet Pokreta za evropsko jedinstvo (ICMEU) latio se posla. Komitet je odmah doneo odluku o tome da treba da radi na upoznavanju ključnih evropskih političara i ekonomista sa svojim projektom. Kongres je u suštini bio koncipiran kao neka vrsta evropske staleške skupštine. Kongres je bio nezavisan od vlada i od organa vlasti u evropskim zemljama. Njegov osnovni cilj bio je da se, prevazilazeći stranačko-političke podele, regrutuju istaknute ličnosti kadre da udahnu život ideji evropskog jedinstva. Bio je zamišljen kao veoma ambiciozan kongres kome su postavljena tri osnovna zadatka: da jasno pokaže kako u svim slobodnim evropskim zemljama postoji značajan segment javnog mnjenja koji podržava evropsko jedinstvo, da razmotri sve izazove sa kojima se ideja ujedinjene Evrope suočava i da vladama predloži praktična rešenja, kao i da pruži novi podsticaj međunarodnoj kampanji za širenje domašaja te ideje.

Govoreći u ime Nezavisne lige za evropsku saradnju (ILEC) katolički senator Piter A. Kerstens (Pieter), bivši ministar ekonomskih poslova Holandije, predložio je da Kongres bude održan u Hagu. Želelo se da se time oda priznanje pionirskoj ulozi koju su u celom ovom poduhvatu

¹¹ Edwin Duncan Sandys, jedan od viđenijih britanskih konzervativaca, ministar u brojnim vladama Velike Britanije 1944–1964. godine. Oženjen Dajanom Čerčil, ćerkom Vinstona Čerčila u čijoj ratnoj Vladi je po prvi put preuzeo dužnost ministra rada. Osnivač Evropskog pokreta u Velikoj Britaniji 1947. godine. Poslanik, a docnije i šef delegacije Velike Britanije u Parlamentarnoj skupštini Saveta Evrope (u to doba Konsultativnoj) 1950–1972. godine

¹² Sporazum između Velike Britanije i Francuske, potpisan 4. marta 1947. godine. Uređivao je odnose dve države u slučaju eventualnog nemačkog napada na neku od njih.

¹³ Detaljnije videti u: Martin Schain, *The Marshall Plan: Fifty Years After*, New York, 2001.

John Lewis Gaddis, *We Now Know: Rethinking Cold War History*, New York, 1997.

Noam Chomsky, & Greg Ruggiero, *The Umbrella of U.S. Power: The Universal Declaration of Human Rights and the contradictions of U.S. policy*, New York, 2002.

odigrale tri zemlje članice Beneluksa. Kerstens je od samog početka bio predsjednik Organizacionog komiteta. U koordinaciji sa holandskim Ministarstvom spoljnih poslova i vlastima grada Haga on je nadzirao sve logističke i druge praktične aranžmane i obezbedio je učešće holandske kraljevske porodice. S obzirom na probleme devizne razmene između evropskih valuta, Organizacioni komitet je upravo u Holandiji prikupio novac koji je bio potreban za prijem učesnika – tako da se od njih očekivalo da pokriju samo putne troškove. Oduševljenje holandske javnosti bilo je toliko da su, zbog nedostatka dovoljnog broja smeštajnih kapaciteta u hotelima, neki delegati boravili u privatnim kućama.¹⁴

Iz praktičnih i finansijskih razloga ubrzo je odlučeno da se broj delegata ograniči na ukupno 800. U tu brojku bili su uključeni i posmatrači iz Sjedinjenih Država, Kanade i Vatikana. Španiju i zemlje Centralne i Istočne Evrope predstavljali su pripadnici njihovih zajednica koje su u egzilu živjele na zapadu. Njihovo prisustvo označavalo je da je organizatorima bilo stalo da pokažu kako podjelu Evrope na dva suprotstavljena bloka ne smatraju definitivnom. Umesto toga, oni su želeli da afirmišu tezu po kojoj se jedinstvo Evrope može shvatiti samo kao otvoreni činilac novog svetskog poretka. Među delegatima je bilo državnika, parlamentaraca, industrijalaca, sindikalista, crkvenih velikodostojnika, novinara i naučnika. U svakoj zemlji bio je osnovan nacionalni komitet koji je na kraju donosio sve potrebne odluke. Iz tih razloga vlade nisu imale mogućnost da neposredno imenuju svoje predstavnike. Razume se, ovaj zadatak nije bio nimalo jednostavan. Valjalo se postarati da svaka delegacija bude raznovrsna i istinski predstavnička po svom sastavu, a da, u isto vreme, nijedan pojedinačni delegat ne bude preterano ograničen konkretnim mandatom. U trima okupacionim zonama u Zapadnoj Nemačkoj organizatori su morali da pregovaraju sa savezničkim okupacionim vlastima ne bi li dobili neophodne dozvole za izlazak iz zemlje i dozvole za boravak u Holandiji.

Međutim, nijedna od ovih očigledno mnogobrojnih teškoća nije sprečila da se u januaru 1948. godine formiraju koordinacioni i pripremni komiteti koji će sačiniti nacрте izveštaja i rezolucija, ne bi li ti tekstovi poslužili kao osnova za diskusiju na Kongresu. Taj pripremni rad pružio je mogućnost da se uporede različita mišljenja i istovremeno je jasno prikazao svo mnoštvo evropskih projekata koji su naporedo postojali.

Kao predsjednik Organizacionog komiteta, Piter Kerstens je uz podršku lokalnih i nacionalnih vlasti pre svega osigurao dozvolu da se Kongres održava u Binenhofu, nekadašnjoj palati holandskih velmoža, a sada sedištu holandske Vlade; najčuvenija dvorana u tom kompleksu je Riderzal. Tu se svake godine održava svečana sednica holandskog parlamenta na kojoj holandska kraljica drži svoj redovni godišnji govor.

U stvari, holandska kraljevska porodica je bila vrlo aktivno angažovana u celokupnoj organizaciji i toku Kongresa. Prestolonaslednica Julijana i njen muž, princ Bernhard, prisustvovali su prvom plenarnom zasjedanju

Kongresa 7. maja 1948. godine; holandska vlada je priredila zvanični prijem za sve delegate kongresa u samom kraljevskom dvoru, a mnogobrojni prijemi održani su i u raznim ambasadama zemalja učesnica.

Kerstens je morao da se postara i za čitav niz tehničkih poslova: trebalo je obezbediti propusnice svim delegatima, organizovati prevođenje svih kongresnih materijala na francuski i engleski jezik, obezbediti dovoljan broj primeraka nacрта rezolucija i pronaci i odrediti prostorije za predstavnike štampe. Ovo poslednje je bilo posebno važno zato što su članovi Organizacionog komiteta i Međunarodni komitet pokreta za evropsko jedinstvo (ICMEU) bili čvrsto rešeni da Haški kongres mora ostaviti dubok trag u javnom mnjenju.

Kongres je zaista požnjeo ogroman medijski uspeh. Bio mu je posvećen veliki broj članaka u opštim i specijalizovanim medijima, kao i radijskih emisija. Haški kongres je ostavio trajni pečat u sećanju svih učesnika i postao je jedan od najistaknutijih simbola početnih napora koji su posle Drugog svetskog rata uloženi u ujedinjavanje Evrope na novoj osnovi.

Rad Haškog kongresa

Kongresu je u punopravnom statusu ukupno prisustvovalo 18 nacionalnih delegacija. Rad Kongresa bio je strukturisan oko tri specijalizovana komiteta: Politički komitet kojim je predsedavao bivši predsednik francuske vlade Pol Ramadije (Paul Ramadier), Ekonomski i socijalni komitet kojim je predsedavao nekadašnji belgijski premijer Van Zeland (Paul Van Zeeland) i Kulturni komitet, kojim je predsedavao španski pisac i nekadašnji diplomata Salvador de Madariaga.¹⁵

Za sam rad Haškog kongresa, najbolji, a verovatno i najpouzdaniji izvor, pored stenografskih beleški kako plenarnih zasedanja, tako i rada pratećih komiteta, jeste svedočenje¹⁶ Žan-Pjera Guzija (Jean-Pierre Gouzy),¹⁷ koji je kao najmlađi član francuske delegacije obavljao dužnost potpredsednika.

„Naša francuska delegacija bila je najveća na Kongresu, uprkos činjenici da su se te opšte debate o državi, kako su ih ponekad s preterivanjem nazivali, odvijale pod predsedavanjem Vinstona Čerčila, a glavni organizator Kongresa, Dankan Sandis zapravo je bio Čerčilov zet.

U kontekstu svih tih novih i umnogome alarmantnih događaja za budućnost stare Evrope, Evropski kongres je u Riderzalu – koji je bio prepun ljudi – okupio gotovo hiljadu političara, među kojima je bilo preko 750 delegata i zvaničnih

¹⁵ Arhiv PSSE, Congress of Europe, Verbatim Report I, Plenary Session, May 1948.

¹⁶ Predavanje održano 10. februara 2008. godine u Belgiji, na sastanku Centra za susrete Pont d'Oye u saradnji sa Međunarodnim evropskim pokretom (EMI) i Virtuelnim centrom za poznavanje Evrope (CVCE); taj sastanak je bio praćen izložbom posvećenom Haškom kongresu na kojoj je prikazano mnoštvo istorijski značajnog materijala uključujući tu arhivsku građu, fotografije, isečke iz novina i video zapisa. Publikovano na www.ena.lu. Sajt pristupljeno 25. februara 2009.

¹⁷ Novinar, poznati francuski federalista, u vreme Haškog kongresa imao je nepune 23 godine.

posmatrača, uključujući tu 200 parlamentaraca, nekoliko bioših premijera i veliki broj bioših ili budućih ministara.

Dvorana i celokupan arhitektonski kompleks u kome se kongres održavao odisala je atmosferom srednjovekovlja. Tako je Čerčil stajao na postamentu zastrtom ljubičastim i zlatnim plišem, u prisustvu holandskog prinčevskog para, a cela prostorija je bila ukrašena raskošnim tapiserijama i evropskom zastavom – velikim crvenim slovom E na beloj pozadini.

Predsedavajući Političkog komiteta bio je Pol Ramadje, socijalista i mason, predsednik francuske vlade 1947. godine i gradonačelnik Dekazevila (Decazeville), malog industrijskog grada u Averonu. Pored sednica koje su se odvijale po danu, Komitet je u noći između 8. i 9. maja zasedao sve do dva ujutru, a onda sutradan do 15.30.

Predsedavajući Ekonomskog komiteta bio je Pol van Zeland, kome su pomagali lord Lejton (Layton), predsednik liberalno orijentisanog lista Njuz kronikl, i Danijel Seri (Serruys) bivši predsednik Ekonomskog saveta Društva naroda, čovek koji je u to vreme u Francuskoj bio zadužen za ekonomsku saradnju sa Društvom naroda. Taj komitet je postavio novi rekord: njegov završni sastanak trajao je od 10 uveče do 7 ujutru.

Konačno, bio je tu španski pisac Salvador de Madarijaga, takođe liberal, koji je predsedavao Komitetom za kulturu....”

Pored impozantne francuske delegacije, bilo je prisutno 145 Britanaca, 68 delegata iz Belgije, 59 Italijana, 58 Nemaca (Savezna Republika Nemačka biće formirana tek u maju 1949. godine), 39 Švajcaraca, uključujući tu i jednog bivšeg predsednika konfederacije, a bili su tu i Austrijanci, Danci, Grci, Norvežani, Šveđani, nekoliko delegata iz Irske, jedan Islandanin, jedan Turčin, tri delegata iz Lihtenštajna, među njima i princ Konstantin koji je najavljen kao predsednik lihtenštajnskog Pokreta za evropsku federalnu uniju; na kraju, bili su tu i posmatrači koje je sam Kongres tako označio: Bugari, Kanađani, Čehoslovaci, Finci, Mađari, Poljaci, Rumuni, Španci, Amerikanci i Jugosloveni.¹⁸

U nemačkoj delegaciji bile su tako istaknute ličnosti kao što su budući kancelar Konrad Adenauer,¹⁹ budući član savezne vlade Hajnrih fon Brentano (Heinrich von Brentano), tadašnji rektor univerziteta u Frankfurtu profesor Valter Halštajn (Walter Hallstein),²⁰ predsednik vlade pokrajine

¹⁸ Arhiv PSSE, Congress of Europe, Verbatim Report I, Plenary Session, May 1948.

¹⁹ Prvi posleratni kancelar Zapadne Nemačke 1949–1963. godine, osnivač Hrišćanske demokratske unije (CDU). Predratni političar i gradonačelnik Kelna. Bio na toj dužnosti tokom dve okupacije, a nakon Drugog svetskog rata sa saveznicima otpočeo obnovu i izgradnju ratom razorene zemlje. Jedan od najvećih nemačkih političara i državnika, ako se uzmu u obzir plodovi njegovog rada i okolnosti u kojima je vodio zemlju.

²⁰ Nemački profesor, pravnik, jedan od najbližih saradnika Konrada Adenauera, diplomata i ministar spoljnih poslova Nemačke 1951–1958. godine. Poznat je kao tvorac doktrine koja je po njemu dobila i ime – politike prekida diplomatskih odnosa sa onim zemljama koje su priznale osnivanje Nemačke Demokratske Republike. Tu meru je prva osetila Jugoslavija 1957. godine. Doktrina počiva na tezi da jedino Savezna Republika Nemačka

Severna Rajna Vestfalija, predsednik Ministarskog saveta Sara, kao i predsednik parlamenta pokrajine Baden Virtenberg.

Pored Vinstona Čerčila i članova njihovog tima, Veliku Britaniju su zastupali bivši ministar inostranih poslova Antoni Iden²¹ (Anthony Eden), bivši ministar vojni Lesli Hor Beliša (Leslie Hore Belisha), bivši ministar i budući predsednik vlade Harold Makmilan²² (Macmillan) koji će 1961. godine tražiti da Velika Britanija postane visoka strana ugovornica Rimskog ugovora; Ronald Makej (Mac Kay) predsednik britansko-evropske parlamentarne unije.

Francusku su predstavljali²³ pisac Remon Aron (Raymond Aron), budući premijer Žak Šaban-Delmas²⁴ (Jacques Chaban-Delmas), budući premijer Edgar Fore²⁵ (Faure), budući predsednik Republike, a tadašnji ministar za ratne veterane Fransoa Miteran²⁶ (Francois Mitterand), budući

---

može da bude subjekt međunarodnog prava. Početkom 1958. godine, izabran je za prvog predsednika Komisije Evropske ekonomske zajednice (EEZ), iz čega će kasnije proisteći EU. Na tom položaju je ostao do 1967. godine, nakon čega postaje predsednik Saveta Evropskog pokreta.

²¹ Konzervativac, predsednik Vlade Velike Britanije 1955–1957. godine, ministar spoljnih poslova u konzervativnim vladama 1935–1955. godine. U trenutku održavanja Kongresa, sa Čerčilom je predvodio Konzervativnu partiju, tada u opoziciji.

²² Konzervativac, predsednik Vlade Velike Britanije 1957–1963. godine, ministar u konzervativnim vladama 1945–1957. godine. Tokom njegove vlade, 1963. godine, De Gol je u ime Francuske stavio veto na ulazak Velike Britanije u Evropsku ekonomsku zajednicu. Pre Drugog svetskog rata radio je kao mlađi partner u porodičnoj izdavačkoj kući.

²³ Za izradu biografija ličnosti iz francuske delegacije, pored ostalih, korišćen je i materijal pripremljen za Titovu posetu Francuskoj. Arhiv Jugoslavije, Kabinet predsednika Republike (837), Biografije najvažnijih ličnosti Francuske, I-2/6, mart.

²⁴ Rođen je 7. marta 1915. godine u Parizu. Doktor prava. U toku Drugog svetskog rata iz kog je izašao sa činom brigadnog generala aktivno je učestvovao u pokretu otpora. Godine 1944. postaje vojni delegat zadužen za vojnu saradnju na čitavoj teritoriji. Novembra iste godine prima dužnost šefa generalne inspekcije armije. Godine 1945. nalazi se na položaju generalnog sekretara Ministarstva informisanje koje napušta ulaskom u Narodnu skupštinu. U Skupštinu je ušao kao poslanik sa liste Radikal-socijalističke stranke. Godine 1946. izabran je za gradonačelnika Bordoa i tu dužnost je vršio u godinama koje su sledile. Kada je general De Gol osnovao RPF Šabal Delma je bio jedan od njenih prvih lidera. Blizak saradnik De Gola iz doba otpora okupatoru, general u pokretu otpora, predsednik Vlade Republike Francuske 1969–1972. godine. Tri puta predsednik Narodne skupštine u periodu 1959–1988. godine. U trenutku održavanja Kongresa, bio je gradonačelnik Bordoa, a na tom položaju je ostao do 1995. godine. Od 1953. godine postaje i član PSSE.

²⁵ Radikal, umereni degolista. Bio je na čelu Vlade Republike Francuske u dva navrata 1952. godine i 1955–1956. godine. Ministar u brojnim vladama Četvrtre i Pete republike. Tokom sedamdesetih godina predsedavao je Narodnom skupštinom.

²⁶ Prvi socijalistički predsednik Republike Francuske, izabran 1981, ostao je na tom položaju do pred smrt, 1995. godine. Rođen je 1916. godine u Jarnaku. Studirao prava i političke nauke u Parizu, ima diplomu Visoke škole političkih nauka i diplomu književnosti na Filozofskom fakultetu. Bio je mobilisan 1939. godine i zarobljen juna 1940. Dva puta je bežao iz logora kod Vajmara i bio uhvaćen. Treći put je uspeo da pobeogne decembra 1941. godine. Vrativši se u Francusku, odmah je osnovao pokret otpora i pod pseudonimom Morland organizovao sa nekoliko prijatelja Nacionalni pokret ratnih zarobljenika i deportiraca maja 1942. godine. Od novembra 1943. do februara 1944. godine išao u London

ministar spoljnih poslova Moris Šuman²⁷ (Maurice Schumann), bivši predsednici Saveta ministara Eduar Daladje²⁸ (Edouard Daladier) i Pol Reno²⁹ (Paul Reynaud), ambasador i budući predsednik Evropskog pokreta Andre Fransoa-Ponse (André Francois-Poncet), ministar vojni Pjer Anri Tegen (Pierre Henri Teitgen), brojni naučnici, parlamentarci, novinari, sindikalisti, lokalni političari, industrijalci, bankari, predstavnici civilnog društva, crkveni velikodostojnici itd.

Na Kongresu su se ispoljile dve glavne struje – „unionisti“ koji su podržavali ideju ujedinjene Evrope u širem smislu, poštovanje ljudskih prava, i koji su prvenstveno bili zaokupljeni ponovnim uvođenjem Nemačke u „kolektiv evropskih zemalja“ i osiguravanjem bezbednosti evropskih naroda, posebno u odnosu na sovjetsku opasnost.

Drugu struju činili su federalisti koji su uglavnom bili zastupljeni u delegacijama Belgije, Francuske, Italije, Švajcarske (posebno istaknuto mesto među njima zauzimao je švajcarski pisac Deni de Ružmon) i Holandije (tu je posebno važno mesto zauzimao Henri Brugmans, budući rektor i osnivač Evropskog koledža).

Pravu senzaciju je izazvao Pol Reno (Paul Reynaud), bivši predsednik francuskog Saveta ministara, kada je predložio da se bez odlaganja proglasi opšte biračko pravo i da se na toj osnovi organizuju izbori za evropsku skupštinu po sistemu jedan poslanik na milion stanovnika. Ovaj predlog koji je bio dovoljno jednostavan da je mogao da probudi evropsko javno mnjenje traumatizovano ratnim posledicama ipak je bio odbačen. Britanci su bili apsolutno neprijateljski prema toj ideji, a suprotstavile su joj se i delegacije manjih zemalja.³⁰

Pored toga, ti delegati su se borili za to da Kongres formira Evropski ekonomski i socijalni komitet. Ta ideja je pustila čvrste korene i konačno je

---

i Alžir da bi branio stav zarobljenika. Odmah posle oslobođenja general De Gol ga je imenovao za generalnog sekretara za ratne zarobljenike i deportovana lica. Obavljao je te poslove do dolaska ministra Freneja koji je preuzeo tu dužnost. Kandidovao se za Drugu Ustavotvornu skupštinu, ali nije bio izabran. Novembra 1946. godine biva izabran u Narodnu skupštinu i od tada je stalno bio biran kao poslanik. Postao je ministar bivših boraca u vladi, a zatim i ministar finansija, do 1950. godine. Tada prelazi na mesto ministra prekomorske Francuske, a 1952. godine postaje poslanik u PSSE. Vlast u Francuskoj je napustio krajem 1953. da bi demonstrirao neslaganje sa vladinom politikom prema Maroku.

²⁷ Saradnik De Gola, tokom šezdesetih godina bio ministar spoljnih poslova Republike Francuske

²⁸ Radikal i međuratni političar. Premijer Republike Francuske 1933–1934. godine i 1938–1940. godine Bio je na čelu izvršne vlasti u Francuskoj na početku Drugog svetskog rata. U trenutku održavanja Kongresa bio je poslanik i gradonačelnik Avinjona. Blíže videti u: Yvon Lacaze, “Daladier, Bonnet and the Decision-Making Process During the Munich Crisis, 1938”, *French Foreign and Defence Policy, 1918-1940 The Decline and Fall of A Great Power*, Robert Boyce (ed.), London, 1998.

²⁹ Poslednji demokratski izabrani predsednik vlade Treće republike 1940. godine, koga je nasledio maršal Peten. Ministar u mnogim francuskim vladama u periodu 1930–1950. godine. U vreme održavanja Kongresa bio je ministar finansija i ekonomije.

³⁰ Arhiv PSSE, Congress of Europe, Verbatim Report I, Plenary Session, May 1948.

materijalizovana u martu 1957. godine kada je potpisan Rimski ugovor, pošto je prethodno detaljno razmatrana na Konferenciji evropskog pokreta održanoj u Vestminsteru od 20. do 25. aprila 1949. godine.

U skladu s protokolom uz Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava potpisanim u Rimu 4. novembra 1950. godine, današnji jedinstveni i stalni Evropski sud za ljudska prava može da dobija tužbe na osnovu međudržavne procedure, ili da prima individualne predstavke. Presude tog suda su obavezujuće. Sve je to uglavnom rezultat inicijative pokrenute na Haškom kongresu u maju 1948. godine. U suštini, zaključuje Guzi, „može se reći da je evropska građevina ponajviše uznapredovala na pravnom planu“.

To potvrđuje i tekst „Poruke Evropljanima“ koju je Deni de Ružmon napisao i lično pročitao prilikom svečanog zatvaranja Haškog kongresa. U Poruci su još jednom navedeni glavni ciljevi federalista: Evropska povelja o ljudskim pravima, Sud pravde i Evropska skupština, u kojoj će biti zastupljeno i „civilno društvo“.³¹

Jugoslovensko učešće u pripremama Haškog kongresa i na samom Kongresu

U radu Haškog kongresa učestvovali su predstavnici Jugoslavije, odnosno njenih predratnih stranaka i vlada. Jugoslovensku tročlanu posmatračku delegaciju predvodio je Milan Gavrilović.³² Ostala dvojica učesnika bili su Živko Topalović³³ i Juraj Krnjević,³⁴ koji jedini nije govorio

³¹ Predavanje održano 10. februara 2008. godine u Belgiji, na sastanku Centra za susrete Pont d'Oye u saradnji sa Međunarodnim evropskim pokretom (EM) i Virtuelnim centrom za poznavanje Evrope (CVCE); taj sastanak je bio praćen izložbom posvećenom Haškom kongresu na kojoj je prikazano mnoštvo istorijski značajnog materijala uključujući tu arhivsku građu, fotografije, isečke iz novina i video zapisa. Publikovano na www.ena.lu. Sajt pristupljeno 25. februara 2009.

³² Rođen u Zaječaru 1882, umro u SAD 1976. Vođa desnog krila Zemljoradničke stranke u Kraljevini Jugoslaviji. Pravnik, političar, pariski doktor prava. Bio je član organizacije „Ujedinjenje ili smrt“, ali su ga saborci docnije optuživali za izdaju. Sekretar Nikole Pašića u Ministarstvu inostranih poslova, diplomatski činovnik u Londonu i Parizu, poslanik Kraljevine Jugoslavije u Moskvi 1940. godine gde je vodio pregovore o savezu sa SSSR, ministar bez portfelja u vladi Dušana Simovića 1941, a potom ministar pravde u dve izbegličke vlade S. Jovanovića i vladi Miloša Trifunovića. Sekretar i potpredsednik Glavnog odbora Saveza zemljoradnika od 1939. Odbio da se vrati u zemlju. Osuđen u odsustvu u procesu protiv Dragoljuba Mihajlovića 1946. godine na kaznu zatvora s prinudnim radom u trajanju od 15 godina, gubitak političkih i pojedinih građanskih prava u trajanju od osam godina, konfiskaciju celokupne imovine i na gubitak državljanstva. Na njegovom grobu u Libertivilu, SAD, stoji epitaf koji je napisala Rebeka Vest: „*Milan Gavrilović je bio jedan od mudrih ljudi moderne Evrope. Njegova je mudrost odbačena, a teškoće koje su nas danas skolile svedoče koliko nas je to odbacivanje koštalo. Sačuvao je sve vrline koje je ostatak sveta odbacio i to ga je blago i u progonstvu činilo bogatim čovekom. Ni u kome od onih sa kojima je delio to svoje duhovno i intelektualno bogatstvo nikada neće zgasnuti ljubav i zahvalnost. Bio je sušta slika svetlosti koju smo odbacili onda kada smo odlučili da ostanemo u tami.*“

³³ Užice, 21. mart 1886. – Beč, 11. februar 1972. Pravnik. Kao rezervni oficir učestvovao u oba Balkanska rata. Po izbijanju Prvog svetskog rata učestvuje u borbama na Ceru i Kolubari. Jedan od boraca koji je sahranio poginulog Dimitrija Tucovića na Vrapčem brdu u

tokom Kongresa. Gavrilović i Topalović su u svojim govorima ukazali na problem podeljene Evrope i „boljševičke diktature“ u domovini. To neprihvatanje bilo kakvih razgovora sa komunistima koji su, po njihovom mišljenju, na prevaru i silom dograbili vlast u Jugoslaviji, uz apsolutno odbijanje povratka u domovinu, bilo je jedino u čemu su se slagala ta trojica političara. Ni u čemu drugom nisu imali dodirnih tačaka. Neposredno pre Kongresa, Milan Gavrilović je u svojstvu člana Jugoslovenskog nacionalnog odbora u Londonu, potpisao i *Rezoluciju proevropskih aktivista iz Centralne i Istočne Evrope* od 16. aprila 1948. godine. Pošto ranije nisu bili objavljivani, niti citirani, izvode iz govora na Haškom kongresu i Rezoluciju u celosti stavljamo ovde na uvid.

novembru 1914. Teško ranjen 1915. godine kod Beograda kada ga je zarobila Makenzenova vojska. Angažovao se u stvaranju jugoslovenske države – učesnik je Krfskih savetovanja, agitovao za jugoslovenstvo među katolicima u Dalmaciji, Bosni i Hrvatskoj. Organizator Kongresa ujedinjenja socijaldemokratskih partija Kraljevine SHS 1919. godine u Beogradu. Na Vukovarskom kongresu podneo referat o akcionom programu: „Naši levičari su s odobrenjem prihvatili ‘proglaš’ Zinovjeva o nasilnom preuzimanju vlasti. I eto, tu već osećate prvu važnu razliku u shvatanjima o našoj političkoj situaciji i taktici, među nama koji smo do danas činili većinu, i njima...“ Njegove pristalice zaista su ostale u manjini na Kongresu, a srpski demokratski socijalisti bili su prva socijalistička partija u Evropi na kojoj je izvršena proba unutrašnjeg osvajanja. „Celokupan komunizam je intelektualno, kao i moralno, mrtav, čim bi se otrgao od sovjetske vlade. A za nas socijaldemokrate ma kakav solidarizam sa nasilnim režimom u Rusiji je isključen. Na tome propada svaki sporazum sa komunistima. To je tragično, ali neizbežno...“, pisao je 1930. Godine 1943. na poziv Draže Mihajlovića dolazi na Ravnu Goru. Na Svetosavskom kongresu 1944. kao jedan od tvoraca Baške rezolucije izabran je za predsednika novoformirane Jugoslovenske demokratske zajednice (JDZ) i člana Centralnog nacionalnog komiteta. Posle propasti četničke organizacije u Jugoslaviji, Topalović je sa suprugom uhapšen u Italiji, ali nije predat jugoslovenskim vlastima, već je proteran u Francusku. Odbio da uđe u Šubašićevu vladu, pa je optužen i osuđen u odsustvu u procesu protiv Draže Mihajlovića na 20 godina robjice, konfiskaciju celokupne imovine i proglašen je za ratnog zločinca. Topalović je na to uzvratio jedinim sredstvom koja je imao na raspolaganju. „Pošto smo uspeali da dobijemo pristupe u ustanove slobodnog radničkog i socijalističkog pokreta, moji prijatelji i ja smo mogli da vodimo borbu iznutra, protiv navale titovaca da i oni prodru u slobodne radničke ustanove na Zapadu, pod vidom da su i oni demokratski socijalisti... Oni, uostalom, veličaju tri mrtva sekretara Radovana Dragovića, Dušana Popovića i Dimitrija Tucovića, sa čijim idejama nemaju ništa zajedničkog, dok dva druga sekretara Aleksandra Pavlovića i sindikalistu Bogdana Krekića drže u zatvoru. Komunistima je nužno da se nekako vežu za Kongres ujedinjenja, posebno stoga što bi hteli za sebe da vežu slavnu prošlost Srpske socijaldemokratske stranke i budu njeni naslednici.“ O prošlosti te stranke Topalović je posvetio tri knjige: *Začeci socijalizma i komunizma u Jugoslaviji*; *Slom demokratije* i *Kako su komunisti dograbili vlast u Jugoslaviji*. Poslednju knjigu objavio je neposredno pred smrt u Beču. U Parizu 1948. godine osniva Međunarodni socijalistički biro, u kome okuplja predratne socijaliste iz zemalja lagers. Učesnik na osnivačkom sastanku Međunarodnog federalističkog pokreta u Strazburu. U Francuskoj uređivao časopise *Le Syndicalisme Exile* i *La Future*. (Detaljnije u M.Milunović-Piper, predgovor za knjigu *Kako su komunisti dograbili vlast*, Kragujevac, 2001).

³⁴ (Ivanić Grad, 1895 – London, 1988). Političar i pravnik. Gimnaziju završio u Zagrebu, a pravo studirao u Beču i Budimpešti. Nakon završetka studija 1919. stupio u Hrvatsku republikansku seljačku stranku i aktivno se uključio u politiku, postavši jedan od najbližih saradnika Stjepana Radića. Biran za poslanika u skupštini 1920, 1923, 1925. i 1927. U radikalnsko-Radićevoj vladi (1925–1927) ministar socijalne politike. Zatvoren početkom 1925. kada je na HRSS primenjena Obznana. Za sekretara HRSS izabran 1923, a od 1928. glavni sekretar HSS. Posle uvođenja šestojanuarske diktature odlazi u prvu emigraciju.

G. dr Milan GAVRILOVIĆ³⁵

„Dame i gospodo,

Dozvolite mi da izrazim zadovoljstvo zbog odluke koja je doneta ovih dana. Ovdje, u ovoj skupštini, uspostavljeno je moralno jedinstvo Evrope. I zaista, kako bismo mogli da stvorimo političko i ekonomsko jedinstvo Evrope ukoliko ne verujemo jedni drugima? Kako ostvariti ekonomsko jedinstvo kada se vrata svuda zatvaraju i kada nam je polovina Evrope hermetički zatvorena?

To znači da je moralno jedinstvo predstavljalo najznačajniji napredak koji je trebalo ostvariti. Ono je i ostvareno upravo u ovoj skupštini. Svi mi imamo pravo i sve razloge da budemo zadovoljni zbog toga.”

....

G. Živko TOPALOVIĆ³⁶

„Dame i gospodo,

Saopštiću vam nešto u ime jedne organizacije socijalista iz zemalja jugoistočne Evrope koje su pod dominacijom boljševističke diktature. Sastali smo se kao socijalisti, osnovaćemo jedan internacionalni socijalistički biro. Molimo kongres da ima u vidu organizacije internacionalnog tipa koje su naučile da rade zajedno i koje su već prevazišle okvire nacionalnih organizacija.

Mi, socijalisti iz tih zemalja, stojimo vam na raspolaganju sa željom da svojim naporima doprinesemo uspehu ove organizacije. Molimo vas da predstavnika naših zemalja uključite u okvir organizacija i institucija koje sada stvarate.

Druge napomene: ukoliko želite da obezbedite saradnju naših zemalja, ukoliko želite da do punog izražaja dovedete tu ideju evropskog jedinstva, molimo vas

---

Najviše boravi u Ženevi radi delovanja na rešavanju hrvatskog pitanja kod Društva naroda. Nakon sporazuma Cvetković-Maček vratio se u Zagreb i bio imenovan za senatora. Po napadu na Jugoslaviju 1941. Vladko Maček ga je delegirao za potpredsednika vlade Kraljevine Jugoslavije u egzilu. Bio je glavni predstavnik HSS u emigraciji, a u vladama Kraljevine Jugoslavije ministar i potpredsednik od aprila 1941. do sredine 1944. Trudio se da dobije garancije za obnovu statusa Banovine Hrvatske posle rata. Toliko se uporno starao o velikohrvatskim teritorijalnim zahtevima, da su mu Britanci zamerali da se zapravo zalaže za granice NDH i da pre podstiče razdor nego harmoniju. Nastojao je da se izbori za međunarodno predstavljanje Hrvatske mimo izbegličke vlade, što se, u suštini, opet svodilo na obezbeđenje neprikosnovenosti postojećih hrvatskih granica. „Ako ne budemo ostali u Jugoslaviji, moguće su druge kombinacije (...) Ne možemo očekivati da bi Saveznici dozvolili samostalnu Hrvatsku (...) ali mislimo na sastav srednjoevropske konfederativne zajednice, od Krkonoša do Jadranskog mora sa Austrijom i demokratskom Mađarskom.“ Po završetku Drugog svetskog rata ostao u inostranstvu i u saradnji s Mačekom organizovao ogranke HSS-a po svetu. U međuvremenu je napustio jugoslovenski okvir rešenja hrvatskog pitanja i sasvim se opredelio za samostalnu hrvatsku državu. Posle Mačekove smrti 1964. izabran za predsednika HSS i na toj dužnosti ostao do kraja života. Uređivao stranačko glasilo *Dom*. U emigraciji 1980. osnovao Središnji odbor HSS-a, čiji je mandat 1991. prenet na novo rukovodstvo ujedinjenog HSS-a u Republici Hrvatskoj. Detaljnije videti u: Mirjana Stefanovski, *Srpska politička emigracija o preuređenju Jugoslavije 1941-1943*. Beograd, Narodna knjiga, 1988, str. 251-255.

³⁵ Arhiv PSSE, Congres de l'Europe, Verbatim, Commission Politique, 154.

³⁶ *Ibid.*, 16.

da imate u vidu da su u našim zemljama sprovedene reforme i promene koje se više ne mogu ukloniti i koje su definitivne. U našim zemljama, od socijalnih grupacija preostale su samo one koje čine seljaci i radnici i samim tim saradnja naših zemalja može se pre svega osigurati samo saradnjom sa tim socijalnim grupacijama koje su zaista reprezentativne kada je o našim zemljama reč."

Molimo vas da prilikom osnivanja organizacija koje treba da sarađuju u cilju kome težite veoma vodite računa da ove dve snage budu dostojno zastupljene. Iznoseći ove napomene, verujemo da vam ukazujemo na put kojim treba ići kako bi se obezbedila naša saradnja i kako bi do punog izražaja došla ideja o ujedinjenoj Evropi.³⁷

Rezolucija proevropskih aktivista iz Centralne i Istočne Evrope

Potpisnici imaju čast da predstavljaju sledeću rezoluciju koju su usvojili slobodni predstavnici potlačenih naroda Centralne i Istočne Evrope³⁸ okupljeni u Londonu 15. aprila 1948. godine na adresi 55, Exhibiton Road, S. W. 7.

„Dole potpisani predstavnici bugarskog, češkog, estonskog, letonskog, litvanskog, poljskog, rumunskog, slovačkog, ukrajinskog, beloruskog, jugoslovenskog/srpskog, hrvatskog, slovenačkog naroda

ovim:

pozdravljaju nedavne izjave vođa zapadnih demokratija u vezi sa sve jačim pritiskom sovjetsko-komunističkog imperijalističkog ekspanzionizma, kao i pokušaje koje Zapad čini radi integrisanja ostataka slobodne Evrope; oni isto tako odlučno protestuju protiv političkog statusa koji je nametnut narodima istočne polovine Evrope pomoću sile, subverzija, izdajstava i organizovanih zavera proizvoljnih režima koji uopšte ne bi mogli da ostanu na vlasti kada bi ljudima u tim područjima bila pružena mogućnost da izraze svoju slobodnu volju;

osuđuju te terorističke režime koji sebe besramno nazivaju „narodnim demokratijama“ i svoju vlast ne zasnivaju na saglasnosti podanika, već na vlasti političke policije i pravosudnom linču koji cinično nazivaju „narodnim sudovima“, gušenju svih osnovnih ljudskih i građanskih prava i ekonomskoj eksploataciji za dobrobit sovjetsko-komunističke svetske imperije;

³⁷ Ni na jedno od ovih dvaju istupanja istaknutih jugoslovenskih emigranata Jugoslavija nije reagovala, već je u potpunosti ignorisala njihove stavove, ne pridajući im pažnju.

³⁸ Dana 16. aprila 1948. godine predstavnici jednog broja pokreta koje su osnovale izbeglice iz Centralne i Istočne Evrope poslali su bivšem britanskom premijeru Winstonu Čerčilu, inače počasnom predsedniku predstojećeg Evropskog kongresa u Hagu, tekst rezolucije koju su prethodnog dana usvojili u Londonu i u kojoj pozivaju Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija da osudi sovjetski režim i sovjetsku okupaciju zemalja iza Gvozdene zavese. Navedeno prema.: Archives historiques de l'Union européenne, Florence, Villa Il Poggiolo, Dépôts, DEP, Mouvement européen. ME 1179.

izražavaju svoju indignaciju zbog politike moralnog degradiranja ljudskog društva koje je nekad bilo slobodno, degradiranja koje neprestano primenjuju ti pseudodemokratski režimi i, posebno, indignaciju zbog napora tih režima da zatruju duše mlade generacije naroda koji su danas njihove nemoćne žrtve;

naglašavaju svoju ubeđenost da nije moguće sačuvati Zapadnu Evropu a da se prvo ne ukloni sovjetska dominacija iz Istočne Evrope, budući da ta dominacija predstavlja krajnji izvor nestabilnosti koji onemogućava zapadnim zemljama da obezbede one uslove unutrašnjeg mira koji su neophodni za njihovu ekonomsku i moralnu obnovu, a Evropa ne može ostati upola slobodna, a upola porobljena.

Potpisnici pozivaju Savet bezbednosti da prizna sledeće:

1. Sovjetska Rusija je direktno ili indirektno, pretnjom silom ili upotrebom sile protiv drugih nacija više puta prekršila član 4 stav 2 Povelje Ujedinjenih nacija;
2. Sovjetska Rusija je time što je lišila slobode i političke nezavisnosti sve nacije Centralne i Istočne Evrope stvorila situaciju koja ugrožava održavanje međunarodnog mira i bezbednosti onako kako je to definisano u članu 34 Povelje UN.

S obzirom na sve navedeno potpisnici su uvereni da Savet bezbednosti neće ograničiti svoje akcije u vezi sa istragom uloge koju je sovjetska Rusija odigrala u Čehoslovačkoj, već će bez odlaganja preduzeti hitnu istragu sličnih aktivnosti ruskog komunizma u svim zemljama Centralne i Istočne Evrope“.³⁹

Potpisnici:

Za Bugarsku: Mackanijev (Matzankieff)

Za Češki nacionalni komitet: general L. Prhala (Prchala), predsednik Komiteta

Za Estoniju: profesor Ants Oras

Za Letoniju: predsednik Saveta Društva Letonaca u Velikoj Britaniji Olgird Rozitis (Olgierd)

Za Litvaniju: Bajorinas

Za Poljsku: Titus Filipovič (Tytus Filipowicz), bivši ambasador u SAD

Za Rumuniju: Nikulesku-Buzești (Niculescu-Buzesti), bivši ministar spoljnih poslova

Za Slovački nacionalni komitet: Peter Pridavok, predsednik

Za Ukrajince: Pančuk, predsednik Udruženja Ukrajinaca u Velikoj Britaniji

Za Beloruse: profesor Žuk Hriskijevič (Zuk Hryskievic), predsednik Udruženja Belorusa u Velikoj Britaniji

Za Jugoslaviju: dr M. Gavrilović, član Jugoslovenskog nacionalnog odbora u Londonu

London, 16. aprila 1948. godine

³⁹ Arhiv PSSE, Congress of Europe, Verbatim Report I, Plenary Session, May 1948.

Zaključci Kongresa

Zaključci Kongresa koji su jednoglasno usvojeni proistekli su iz tri osnovna postulata:⁴⁰

1. Zarad postizanja konsenzusa među delegatima, Kongres se uzdržao od izbora jedne od dveju osnovnih sučeljenih koncepcija: unije ili federacije. U rezoluciju koju je usvojio Politički komitet kombinovane su sve političke struje i pisci rezolucije su postigli dogovor da predlože evropskim zemljama da jedan deo svojih suverenih prava prenesu tako da se ta prava potom mogu zajednički primenjivati. Autori teksta rezolucije su naglasili da se to mora hitno preduzeti, ali su istovremeno „Uniji ili Federaciji“ poverili zadatke osiguranja bezbednosti, rešavanja nemačkog pitanja i zadržavanja otvorenih vrata za sve demokratske zemlje koje su voljne da poštuju Povelju o ljudskim pravima.
2. Svaki projekat koji teži formiranju Evropske unije bez učešća Velike Britanije osuđen je na propast; proces ujedinjenja može se odvijati samo postepeno.
3. Da bi se navedeni ciljevi ostvarili, neophodno je bez odlaganja osnovati Vanredni savet Evrope, čija će uloga biti preduzimanje zajedničkih mera u vezi sa demokratskim slobodama, i priprema različitih faza ekonomske i političke izgradnje.

Pošto će vlade učestvovati u aktivnostima nove Evrope tek pošto budu potpisale zajedničku deklaraciju o osnovnim pravima, moglo se čak razmišljati o postojanju evropske armije koja bi mogla da uspostavi red; dogovoreno je, takođe, da će biti osnovana Evropska skupština. Predviđeno je da će poslanike u toj skupštini određivati nacionalni parlamenti ili će njihovo imenovanje biti obavljano eksternim putem. Kasnije bi mogli, kako se predviđalo, da budu i neposredno birani.

I ono što se kasnije dogodilo takođe pripada istoriji:

1. Socijalisti iz redova MEUSE pridružili su se Komitetu za koordinaciju evropskih pokreta koji će 1948. godine prerasti u Evropski pokret. Sam MEUSE docnije je promenio ime u MSEUE (Socijalistički pokret za sjedinjene evropske države – *Mouvement socialiste pur les Etats-Unis d'Europe*). Prvi počasni predsednici novog evropskog pokreta bili su Leon Blum, Vinston Čerčil, Alsid de Gasperi (Alcide) i Pol-Anri Spak.
2. Posle dugih pregovora u Londonu je 5. maja 1949. godine, godinu i dva dana posle početka Haškog kongresa potpisan ugovor kojim je osnovan Savet Evrope sa sedištem u Strazburu.

Deset zemalja bile su članice te prve evropske ustanove uspostavljene po završetku Drugog svetskog rata, koje su i činile veliku desetorku: Belgija,

⁴⁰ Navedeno prema predavanju Žan-Pjera Guzija održanom 10. februara 2008. godine u Belgiji, na sastanku Centra za susrete Pont d'Oye u saradnji sa Međunarodnim evropskim pokretom (EMI) i Virtuelnim centrom za poznavanje Evrope (CVCE); publikovano na www.ena.lu. Sajt pristupljeno 25. februara 2009.

Danska, Francuska, Irska, Italija, Luskemburg, Norveška, Holandija, Velika Britanija i Švedska. Savezna Republika Nemačka pristupila je 1951. godine, posle usvajanja Osnovnog zakona, kako se zvao njen ustav.

U Strazburu su 10. avgusta 1949. godine organizovane velike manifestacije povodom formiranja „Konsultativne“ skupštine Saveta Evrope (danas je to Parlamentarna skupština Saveta Evrope). Čerčil koji je tim povodom doputovao u Strazbur doživeo je ogroman aplauz, prave ovacije na skupu organizovanom na Trgu Kleber.⁴¹

Na temelju odluka donetih na Haškom kongresu 1948. godine donijete su formirana još dva tela: Evropski kulturni centar osnovan u oktobru 1950. godine i Evropski koledž koji je iste godine osnovan u Brižu.

Ovo je bio prvi put da se većina boraca za ujedinjenu Evropu, od kojih su neki bili aktivni još u međuratnom periodu, sastanu pod jednim krovom. Entuzijizam koji je na taj način stvoren omogućio je da se rad odvija u sasvim posebnoj atmosferi. Ipak, ubrzo se ispostavilo da su evropski pokreti jako podjeljeni među sobom. Među njima su se mogle uočiti dve osnovne tendencije. S jedne strane postojali su „unionisti“, koji su se odlučno suprotstavljali bilo čemu što bi moglo ograničiti suverenitet države. Oni su govorili da su spremni da uspostave odnose i međunarodne saveze, ali su smatrali da je veoma važno da se svemu tome pristupa postepeno i uz oprez. Na drugoj strani bili su „federalisti“; oni su pozivali na to da se bez odlaganja uspostavi federacija koja će dobiti sva ona ovlaštenja, odnosno nadležnosti, koja inače imaju zemlje članice.

Neki među njima čak su podržavali Prudonovu „integralističku“ liniju, zalažući se da se prethodno modifikuju unutrašnje strukture zemalja članica pomoću političke, ekonomske i kulturne decentralizacije. Takav sukob vizija i danas je prisutan u ujedinjenoj Evropi, sa tim što za razliku od tada, britanski laburisti više ne žele da ignorišu evropske integracije, kao što su 1948. godine vrlo činili. Osnovno pitanje: da li Evropa treba da postane jedna veledržava ili pak zajednica nacionalnih država svaka sa svojim jasnim identitetom i dalje je ostalo bez jasnog i preciznog odgovora. Ono što Evropu izdvaja i povezuje države jeste duh demokratije, poštovanja ljudskih prava i sloboda, kao i sinergija kulturnih baština država.⁴² To su osnovni postulati Saveta Evrope, jedine prave sveevropske organizacije.

Značaj Haškog kongresa bio je, između ostalog, i u tome što je na njemu učestvovalo više od 30 zemalja koje su imale svoje punopravne delegacije ili su pak došle u statusu posmatrača. Bio je to ambiciozan kongres sazvan radi ostvarenja tri osnovna cilja: trebalo je pokazati da u svim slobodnim evropskim zemljama postoji snažno zalaganje za pružanje podrške evropskom jedinstvu, trebalo je razmotriti sve izazove koje to evropsko

⁴¹ Bruno Haler, navedeno delo, p. 18.

⁴² Navedeno prema predavanju Žan-Pjera Guzija održanom 10. februara 2008. godine u Belgiji, na sastanku Centra za susrete Pont d'Oye u saradnji sa Međunarodnim evropskim pokretom (EMI) i Virtuelnim centrom za poznavanje Evrope (CVCE); publikovano na www.ena.lu. Sajt pristupljeno 25. februara 2009.

jedinstvo donosi i trebalo je predložiti vladama praktična rešenja i pružiti novi podsticaj međunarodnoj propagandnoj kampanji. Rezultati Haškog kongresa bili su odlučujući za proces evropskog ujedinjenja, ali se mora priznati da je put koji je do ujedinjenja stvarno trebalo preći bio dug i krivudav, mnogo duži i mnogo krivudaviji nego što je to u vreme Haškog kongresa izgledalo. Na početku Hladnog rata koji je vladao svetom, Evropa, barem deo sa jedne strane gvozdene zavese, pronalazio je zajedničke ideje i vrednosti.

Na Kongresu su učestvovali mnogobrojni državnici, parlamentarci, industrijalci, sindikalisti, crkveni velikodostojnici, novinari i naučnici. Učešće jugoslovenskih predstavnika na njemu bilo je dugo sakriveno od očiju ovdašnje javnosti, u zemlji kojoj su predstojale još četiri decenije političkog monizma. Ukidanje tog monizma nije, međutim, donelo ono očekivano poštovanje osnovnih prava i sloboda o kojima se na haškom skupu naširoko razgovaralo. Čak nije uspelo ni da sačuva Jugoslaviju od krvavog raspada. I sam taj raspad je, makar delimično, bio podstaknut od pojedinih članica iste te euforično ujedinjene Evrope. Ipak, za utehu nam ostaje svest da u tom kamenu temeljcu ujedinjene Evrope ima i malo srpskog peska. Jednog nedosanjanog sna i neostvarenog ideala.

Ratomir Milikić, PhD.

SIX DECADES FROM THE HAGUE CONGRESS:
GREAT EXPECTATIONS AND INADEQUATE ACCOMPLISHMENTS,
YUGOSLAV CONTRIBUTION

ABSTRACT

This work aims, sixty three years after the Hague Congress which was the foundation for Europe as we know it today, to explain how the ideas of European unity were channeled, and to explain Yugoslav role in it. Yugoslav representatives, the émigrés, took a very active participation and tried to focus the other delegates' attention towards the difficult position of the peoples' behind the Iron curtain. Article also deals with the workings of the Hague Convention itself, Ideas that were presented, and with the results that stemmed from its workings, especially the Council of Europe.

Key words: The Hague Congress, Yugoslav emigration, Europe, federalism, Cold war, The Council of Europe.